
mr Srđan MILAŠINOVIĆ¹

**Društveni sukobi i istočno-evropska društva
danas
-različiti teorijski aspekti-**

**Social Conflicts and Postsocialist East-
European Societies**

Sažetak

Neočekivanost i brzina promena koje su zadesile prostore jugoistočne i centralne Evrope, nakon rušenja Berlinskog zida, teorijska misao je dočekala nespremna. Transformacijski procesi su se počeli odvijati uglavnom stihijno i najčešće na koncepcijama radikalnog (još sredinom 19. veka prevaziđenog), liberalnog kapitalizma. Ekonomska regresija, politički sistemi koji još uvek nisu u potpunosti zadobili svoje završne oblike, radikalna socijalna restratifikacija i nadasve osiromašenje, pa i beda dominantnog dela stanovništva u pojedinim zemljama transformacije, ogolila je konfliktnu strukturu ovih društava. Ideološka, a potom i institucionalna dezintegracija realsocijalističkih društava, proizvela je, pretvaranje latentnih u manifestne društvene sukobe mimo svih institucionalno regulatornih okvira, ali i pojavu "novih" sukoba na svim poljima društvene strukture. Pritom, ono zabrinjavajuće u postsocijalističkim društvima je, veoma često pretvaranje društvenih konflikata u oružane sukrobove, a ponegde, i krvave ratove visokog inteziteta i razarajuće destruktivnosti (ZND, SFRJ, SRJ i Makedonija kao paradigma).

Ključne reči: društveni sukobi, realsocijalizam, tranzicija, neoliberalizam, nacionalizam, radikalizam.

¹ Asistent Policijske akademije u Beogradu

OSNOVNA PITANJA TEORIJE KONFLIKATA: STANJE I PROBLEMI

Od svog nastanka svet se razvijao kroz različite konflikte, kroz smene stanja mira i periode ratovanja. Iz arheoloških nalaza, grafičkih simbola, istorijskih spisa i drugih pisanih i nepisanih svedočanstava, stiče se utisak da su ljudi, društvene grupe, narodi i države više bili u odnosima antagonizama, različitih sukobljavanja i ratova, nego što su živeli u miru ili gradili mir². Matricom tog razmišljanja, društveni sukobi predstavljali bi jednu od osnovnih društvenih pojava i moglo bi se reći istorijsku (ali i aktuelnu) konstantu ljudskih zajednica te su kao takav fenomen od davnina privlačili pažnju teoretičara i istraživača.

O prirodi društvenih sukoba, njihovim uzrocima, funkcijama, fazama, ciljevima, regulisanju i razrešavanju raspravljali su pisci iz raznih oblasti društvenih nauka - filozofije, istorije, prava, psihologije, sociologije, vojne istorije i strategije itd. - kao i autori različitih utopija o društvenoj harmoniji i večnom miru. Filozofi, etičari i teolozi pokušavali su da ih opravdaju ili ospore, da proniknu u njihovu suštinu ili da ih objasne kao neminovnost, božju kaznu, zlo ili realnu društvenu pojavu.

Teorijska misao o društvenim sukobima ima dugu istoriju i veoma širok raspon. Polazeći od različitih kriterijuma u literaturi koja se bavi ovim pitanjima teorijski diskurs se kreće od teoloških, moralističkih, prirodno-pravnih i geopolitičkih učenja pa do različitih varijanti psiholoških, sociopsiholoških i socioloških teorija, zatim teorija igara, a u okviru njih različitih varijacija mikro i makro teorija sukoba³. O složenosti fenomena društvenog konflikta dovoljno govori njihov tretman kao nečeg neprirodnog i nepoželjnog (rani funkcionalizam), pa do shvatanja

² Za Heraklita svet nije stabilna harmonija i statičan totalitet stvari, on je za njega pre totalitet događanja večna borba suprotnosti, koje proizvode nesklad sukobi i rat. "Sve je u toku i ništa ne miruje, a rat je otac i kralj svega". I poznati američki teoretičar, Q. Wright, smatra da nasilje i konflikti nisu proizvod ljudskog društva, već da su prisutni između životinja, a postojali su i među praljudima, pre sadašnje civilizacije. Wright, Q. (1942) *Study of War*, University of Chicago Press, 1942

³ O suštini različitih teorija društvenih sukoba vidi: Angell, R. (1965) *The Sociology of Human Conflict*, Prentice-Hall; Turner, J. (1991) *The structure of Sociological Theory*, Wadsworth Publishing Sotrapu, California; Ritzer, G. (1996) *Modern Sociologic Theory*, The McGraw-Hill Companies,

da su oni element same suštine društvenog života, da doprinose koheziji društva i njegovoj integraciji. Kompleksnost društvenih sukoba vidljiva je i u njihovom tretiranju kao unutrašnjoj osnovi i pokretaču društvenog razvoja (Marks) , bolesti koju treba lečiti (Cont) , ili materijalizacijom životne snage, volje za moći (Gumpłowicz, Ward) , odnosno sredstvom "odabranih" za podčinjavanje, porobljavanje ljudi pa i celih naroda.

Pojedini ugledni teoretičari društvene konflikte posmatraju sa filozofskog stanovišta opšteg totaliteta, koji svakako ne poistovećuju sa univerzumom samim po sebi, ističući da postoje i posebni procesi totalizacije, a jedan od takvih je proces totalizacije sukoba. Čovečanstvo je neteleološki skup država u konstantnim i raznovrsnim međusobnim sukobima, kako tvrdi M. Marković, tako da misliti o mogućnosti homogenizacije čovečanstva znači misliti o sumraku zapadne civilizacije⁴. Tom analogijom Zemlja je opšte permanentno sukobište sa mnoštvom posebnih i pojedinačnih sukobišta, u koje se može svrstati i mnogo uži pojam, odnosno stereotip "ratište". U tom smislu, društveni konflikti su objektivna i univerzalna pojava o kojoj možemo govoriti i kao istorijskoj, svetskoj pojavi i kao osnovnom obeležju savremenog sveta.

Sa pozicija istorijskog materijalizma (koje je najuticajnije shvatanje o društvenim sukobima) , društveni konflikti -oni najvažniji- predstavljaju stanja napetosti, otvorenih antagonizama i sukoba koji su konstitutivni element svakog društvenog sistema i koji su u osnovi svake njegove progredirajuće i poželjne dinamike. Ova koncepcija posebno naglašava značaj konflikata između antagonizovanih društvenih klasa. Polarizovanje ovih velikih skupina unutar globalnih društava, koje se događa pre svega u vezi sa distribucijom socijalno-ekonomskih, a onda i političkih, moralnih, kulturnih i drugih vrednosti, kulminira u odgovarajućim globalnim društvenim krizama. Ove krize, kao stanja nužne nestabilnosti predstavljaju kritične i odlučujuće momente bilo skokovitih i radikalnih kretanja, bilo stabilizacija po homeostatičkom principu.

Stanja ovakvih društvenih napetosti i borbi trajan su pratilac ljudskih društava od trenutka velike interne diferencijacije suprostavljenih interesa, nastale s pojavom privatnog vlasništva, koja se dogodila u osvit civilizacije.

⁴ Marković, M. Izabrana dela, tom, 4, odeljak "Filozofski osnovi kritičke društvene nauke"

Ovakvi društveni sukobi, kao pojave inherentne društvenom fenomenu, predstavljaju i zamajce nužnih i velikih socijalnih promena; oni su u osnovi procesa menjanja globalnih društvenih sistema, pa čak i društvenih promena istorijsko-civilizacijskog značaja. Shodno ovakvom svatanju socijalnih konflikata, zamena jednog oblika društva (u kome su splasli vitalni potencijali) nekim drugim oblikom, predstavlja proces objektivnog napredovanja. Stoga su ti sukobi generalno viđeni kao realistični i progredirajući bez obzira na to da li su disfunkcionalni u odnosu na dati, pozitivni društveni poredak koji se tim procesom prevladava, odnosno da li se oni efektuiraju kroz nezakonite, nasilne (revolucionarne) ili se to pokušava kroz legalne i demokratske (političke, ideološke, ekonomske) forme.

Funkcionalističko društveno-teorijsko stanovište, koje je opšti antipod istorijsko-materijalističkom (dijalektičkom) , predstavlja koncepciju u čijoj je osnovi poistovećivanje društvenih sukoba sa socijalno-patološkim pojavama. Prema tom stanovištu, svi društveni sukobi, kako prema objektivno-funkcionalnom tako i subjektivno-vrednosnom merilu, predstavljali bi istu kategoriju društvenih pojava, koje se generalno smatraju negativnim. Sa objektivnog stanovišta (s obzirom na to da se normalno stanje društvenog sistema definiše kao funkcionalna harmonija) , one su tumačene kao disfunkcionalne, ekcesne i nepovoljne, a sa vrednosnog stanovišta, društveno nepoželjne.

Tumačenje konflikata kao bolesti društvenog organizma u okvirima ranog funkcionalizma i njihovog izjednačavanja sa socio-patološkim stanjem, veoma brzo je napušteno. Međutim, smatramo neophodnim naglasiti, da između pojmova društveni konflikt i socio-patološke devijacije, postoji odnos logičke supremacije (podređenosti, podrazumevanja) , pa čak i parcijalnog identiteta. Razlog je u tome što neke pojave koje imaju izraz disfunkcionalnih konflikata, (jer ne rezultiraju progresivnim društvenim promenama u dijalektičkom smislu) , sadrže objektivno i vrednosno, karakter patoloških društvenih pojava. Takvo svojstvo, po mišljenju M. Jeftovića, imali bi u prvom redu delinkvencija i kriminal, ali i različite devijantne pojave u porodici, radnom kolektivu, potom negativne pojave u etnički mešovitim sredinama (nacionalizam, šovinizam) , izolacionizam, međusobna trvenja i zlostavljanja...što predstavlja izraz manje ili više otvorenih konflikata koji ne rezultiraju nekom progresivnom društvenom sintezom ili objektivnim boljitkom, niti za pojedinca niti za zajednicu u celosti.

Međutim bez obzira na izvesnu srodnost, logički identitet i determinističke veze između disfunkcionalnih konflikata i nekih socio-patoloških devijacija, ove pojave se ne mogu poistovetiti niti predstavljaju pojave istog reda, odnosno svi društveni sukobi ne predstavljaju devijacije kako suštinski i sadržajno, tako i manifestaciono. Disfunkcionalne društvene sukobe (koji imaju karakter društveno devijantnih, odnosno socio-patoloških pojava - kriminal, nacional-šovinizam, unutarporodični konflikti i sl.) smatraćemo svojevrsnom kategorijom društvenih pojava sa manje ili više izraženim negativnim predznakom. U tom smislu, konflikti između kultura i civilizacija, modernizma i tradicionalizma, regionalizma i unitarizma, proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa i sl. ne možemo smatrati za neproduktivne a još manje za devijantne (patološke) društvene pojave, kako to ističe M. Jeftović⁵. Time funkcionalističko tumačenje društvenih konflikata u velikom biva problematizovano odnosno neproduktivno, u istoj meri kao i njihovo tumačenje u okvirima ideologizovane društvene teorije realsocijalizma, koja je bila dominantna u zemljama centralne i jugoistočne Evrope više od pola veka, a o čemu će biti reči u narednom poglavlju ovog rada.

Pojam društvenog sukoba u svojoj svakodnevnoj upotrebi stvara izvesne teškoće i neodređenosti posebno po pitanju na šta se on prvenstveno odnosi: na stanje, interakciju, (dez) integraciju, nesaglasnost ili antagonizam, ishod ili rešenje? Nastojeći da obuhvate i pojednostave sva ova pitanja pojedini teoretičari pod konfliktom podrazumevaju "sukob suprotnih interesa, ciljeva, pogleda i ideologija različitih individua, socijalnih grupa i klasa" drugim rečima, sukob je "uvek konflikt interesa, borba za posedovanje ekonomske vrednosti, vlasti kao i kulturnih i moralnih vrednosti"⁶

Društveni sukobi svakako jesu i sadrže nadmetanja, suprotnosti i inkompatibilnosti ciljeva, sredstava, vrednosti i interesa. Oni izražavaju neslaganja stavova kao i suprostavljena ponašanja i zalaganja na osnovu tih stavova. Ali to su pre svega velike i masovne socijalne akcije, odnosno svesna, usmerena, dinamična i praktična međusobna suprostavljanja kolektivnih društvenih subjekata zbog značajnih i po svojoj prirodi ograničenih dobara.

⁵ Jeftović, M. Milašinović, S. (2002) *Samougrožavanje društva*, Beograd.

⁶ Golenkova Z. T. (1996) "Socijalne nejednakosti i socijalni konflikti", Zbornik, Socijalni konflikti u zemljama tranzicije, IDN Beograd i Ruska akademija nauka, Moskva, str. 25-27.

Naravno, društveno polje je ispunjeno mnoštvom različitih sukoba, "iako uvek postoji neki središnji društveni sukob u jednoj etapi društvenog razvoja⁷" pri čemu svi oni nisu od podjednakog značaja za opšte stanje i dinamiku društva. Kakva će biti krajnja rezultanta ovih uslovno, mikro sukoba zavisi od niza činilaca a pre svega njihovih (i) racionalnih sadržaja, njihove dinamike, načina kako se odvijaju i ukupnih okolnosti u kojima se zbivaju kao i, naravno, od toga da li su oružani (krvavi) ili ne.

Savremeni naučno-teorijski pristupi u izučavanju društvenih sukoba

Savremene teorijske rasprave o pitanjima društvenih konflikata traju više od jednog veka o čemu govori i još uvek nedovršena rasprava o samoj klasifikaciji teorija sukoba. U zavisnosti od toga da li se suština konflikata vidi u pojedincu ili grupi, teorije se dele na psihološke i sociološke, a u okviru njih na mikro i makro teorije sukoba. Pritom, u zavisnosti od toga, kojim kriterijumima pridaju veći značaj u nastanku i funkcijama društvenih sukoba, teorije se mogu deliti na one koje kauzalitet sukoba nalaze u društvenim (političkim, vojnim, ekonomskim, tehničko-tehnološkim, populacionim, nacionalnim i drugim faktorima) atitudinalnim (stavovi, vrednosti, motivi i druge psihološke karakteristike pojedinaca) ili strukturalnim faktorima (strukture moći i komunikacija, tj. strukture ili mehanizmi pomoću kojih se atitudinalni i društveni faktori kanališu u odluke i akcije)⁸

Ukoliko bi se pokušala dati još šira ilustracija teorijskog izučavanja sukoba, onda bi se njihovo grupisanje moralo učiniti sa stanovišta polaznih analitičkih koncepata kao što su: *strateške i dinamičke teorije, teorije odlučivanja, strateških igara, pogađanja, koalicija, zatim komunikaciona teorija, teorija predstava* itd. Konačno, postoje i druge specifičnosti po osnovu kojih se mogu grupisati teorijski i istraživački pristupi fenomenu sukoba, kao što je, na primer, matematičko ili kvantitativno, odnosno statističko izučavanje konflikata.⁹

⁷ Vidojević, Z. (1992) *Društveni sukobi kao sudbinsko pitanje*, Časopis:Teme, 1/2. Niš, str. 9

⁸ Ovakav stav zastupa Kelman, H. (1955) *Journal of Social Issues*, Vol 11. No 1. pp 42-55.

⁹ Aćimović, Lj. (1989) daje širok pregled različitih teorijskih aspekata i kriterijuma koji su prisutni u savremenim istraživanjima sukoba, videti: *Nauka o međunarodnim odnosima*, Beograd, str. 184-213

Ozbiljnija istraživanja društvenih konflikata (*Conflict studies*)¹⁰ nastaju posle Drugog svetskog rata u radovima istaknutih sociologa L. Cosera, K. Bouldinga, R. Darendorfa, J. Bernarda, R. Angella, T. Parsonsa, R. Arona, N. Smelsera, A. Sovija i dr. gde se sukobi izučavaju na polju društvenih grupa i unutar njih, društvenih struktura i institucija, klasa, političkih partija i pokreta, verskih, etničkih i kulturnih celina i država.

Neposredno nakon Drugog svetskog rata, građanska sociološka misao o društvenim sukobima, bila je usmerena na izgradnji ztv. "**konfliktnih modela**" (*Conflict studies, Conflict Analysis*), čije je težište bilo na kritici strukturalno-funkcionalnih objašnjenja sukoba i nastojanju da se promene unutar društvenih sistema objasne ne samo kategorijama saradnje i integracije, već i pomoću protivrečnosti i sukoba koji mogu imati različite pozitivne ali i negativne posledice. Na razvoj ovakvog pristupa izučavanja konflikata uticali su različiti pravci društvene teorije počev od klasika sociološke misli K. Marksa, G. Zimela, M. Vebera, do savremenih socioloških teorija, prvenstveno funkcionalizma, ali i simboličkog interakcionizma, fenomenologije i etnometodologije.

U tom periodu su nastali značajni radovi američkog sociologa i ekonomiste K. Bouldinga, autora "Opšte teorije konflikata" koji je težio stvaranju celovite naučne teorije sukoba, i uključivao u njene okvire sve pojave žive i mrtve prirode, individualnog i društvenog života, kao i različitog nivoa ispoljavanja konflikata od personalnih do širih globalnih.¹¹

Sedamdesete godine označavaju izvesnu evoluciju u tumačenjima konflikata, što je rezultiralo uobličavanju i izgradnji "**dijalektičkog modela**" i teorije sukoba. U njenoj osnovi nalazi se kvalitativno drugačiji pristup kategoriji

¹⁰ Boulding, K. ugledni ekonomista i sociolog, svrstava "Studije konflikata" u fundamentalne nauke koje proizvode znanje na disciplinarnan i nepristrasan način, usmerene na rešavanje sukoba na ličnom i međunarodnom planu.

¹¹ U njegovim radovima termin konflikt nalazi na široku primenu u analizi fizičkih, bioloških i društvenih pojava. U svom radu *Conflict and defens: A general Theory* objavljenoj 1963 godine, Bolding je primetio da "svi konflikti imaju zajedničke elemente i zajedničke primere razvoja. Baš proučavanje ovih zajedničkih elemenata može da prikaže fenomen konflikata u svojoj njegovoj specifičnoj pojavi" Ova njegova teza nosi i glavni metodološki nedostatak kako u "opštoj teoriji konflikata", tako i u pravno-normativnoj interpretaciji.

konflikata koji se tretiraju kroz: analizu interesa, vrednosti, društvene moći i socijalnih nejednakosti kao osnovnih uzroka sukoba, zatim neposrednih uslova i procesa koji ih generišu konflikte; njihovog razvojnog toka, efekata, spoljnjih faktora koji utiču na tok kao i sredstava i puteve za njegovo razrešenje.¹²

Osim insistiranja na suprotnosti interesa, vrednosti, potreba i normi, kao osnovnim medijatorima konflikata, kao drugo bitno obeležje dijalektičke varijante izučavanja konflikata jeste uvođenje u analizu kategorije moći pri objašnjenju uzroka nastanka sukoba. Jedan od prvih pokušaja zasnivanja konfliktne teorije na osnovama kategorije moći, po mišljenju analitičara¹³, učinjeni su u radovima R. Darendorfa. On se među prvima založio za formiranje takve konfliktne teorije koja bi podjednako uvažavala značaj sukoba i konsenzusa, kao najvažnijih kategorija za razumevanje kako stabilnosti tako i postepenih promena modernih industrijskih društava.

Teorijska misao o društvenim sukobima u zemljama realsocijalizma

Kroz istoriju se potvrdilo pravilo da najveći i najvažniji događaji retko imaju jedan uzrok i jedno obrazloženje. Njihovo tumačenje i kristalizacija odgovora u velikom su zavisili (i zavise), od idejne usmerenosti teoretičara, ali i od odnosa moći hegemonih društvenih grupa, odnosno ukupnih društvenih okolnosti u kojima se tumače. U doskorašnjim realsocijalističkim društvima, pitanja socijalnih konflikata bila su nepoželjno područje društvene teorije jer su bez izuzetka tumačeni i tretirani kao indikator patološkog stanja društvenog sistema.

¹² Turen, A. smatra da se različiti društveni sistemi permanentno promenljivi jer se zasnivaju na suprotnim interesima kao generatorima sukoba a da svako njihovo razrešenje vodi ka novim oblicima ispoljavanja protivrečnosti i suprotnosti interesa. *The Structure of Sociological Theory*, Illinois 1974; Darendorf, R. u svojoj konfliktnoj teoriji kategoriji moći (vlasti-monopolisane prinude), smatra najvažnijim činiocem nejednakosti i uzrokom konflikata. *Class and Conflict in Industrial Society*, London, 1959; Lenski smatra da je nejednakost u preraspodeli društvenih dobara osnov za pojavu sukoba a time i neophodnu društvenu promenu. "Power and Privilege: A Theory of Social Stratification", New York 1966.

¹³ Ovakav stav zastupa Janićijević, M. Zbornik: Ciljevi i putevi društava u tranziciji, IDN u Beogradu i RAN, 1996; Mrkšić, D. u pregovoru knjige R. Darendorfa, *Homo sociologikus*, Gradina, Niš, 1989; Lj. Aćimović, pom. rad.

Istraživanja su bila usmerena na proučavanje procesa saradnje i integracije, odnosno "klasne homogenizacije", dok pojave koje dovode u pitanje socijalnu harmoniju i konsensus unutrašnje strukture socijalističkih društava svedene su na ostatke bivšeg društva ili je pripisivano dejstvu "sabotera", "protivnika revolucije i narodne volje", spoljnjih neprijatelja ¹⁴ i sl. Razlozi za to su svakako jednim delom bili u vladajućoj ideološkoj postavci da su socijalistička društva prevladala "antagonističke protivrečnosti i klasne sukobe", te da se postojeći sukobi "starog" i "novog", uvek ili pretežno kreću u korist neke progresivne sinteze (revolucionarna teleologija), odnosno istorijskog finaliteta u obliku besklasnog, a time i bezkonfliktnog društva.

Ovakvo ideološko (Manihejsko) uobličavanje i zamagljivanje duboko konfliktne stvarnosti realsocijalističkih društava, proizilazilo je iz potrebe vladajuće elite da stvarnost prikažu bitno drugačijom i da ne dozvole da socijalni konflikti dobiju racionalno objašnjenje, jer bi se time otkrila priroda njihove vlasti, koja je u sebi sadržavala sve elemente autokratske, pa i papo-cezarijske vladavine. Ideologizovanoj teorijskoj i kritičkoj misli bili su dostupni (uz dosta opreza) za analizu unutar sistemski "mikro" sukobi, koji su tretirani kao nešto slučajno, periferno i u društvenom toku iščezavajuće, pri čemu je zapostavljena ili zaboravljena, istorijski često i regresivna funkcija (aktuelna i potencijalna) društvenih sukoba (bar nekih od njih), a posebno njihovo represivno i nasiljem posredovan regulisanje. Opšta teorija "prijateljskih" klasa, neantagonizovanih društvenih protivrečnosti, jedinstvo "radnih ljudi i proleterijata" (poput davno problematizovane i napuštene teorije funkcionalizma), nije mogla (niti smela), izraziti bazične antagonizme i socijalne konflikte. Njihovo postojanje je ignorisano, previđano, nazivano neadekvatnim pojmovima ili izražavano kao ekcesno i slučajno. Težište promišljanja i analize društvene teorije bilo je usmereno na dalje usavršavanje i usaglašavanje "proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje", kao i otklanjanja eventualnih protivrečnosti "baze i nadgradnje,"

¹⁴ Iako su objektivno, tokom čitavog postojanja socijalizma kao društvenog sistema, od strane Zapadnih kapitalističkih država činjeni napori da se dati oblik društva dovede do ekonomsko-političkog, vojnog i ideološkog sloma, u najvećem delu teorije i zvanične komunističke ideologije permanentno su proizvođene tzv. "teorije zavere kapitalizma" koje su imale za cilj ideološko uobličavanje autoritarnog i neproduktivnog poretka i pokornost, tj. pristajanje masa na dati oblik vladavine.

odakle se "kritički" zaključivalo o "moralno-političkom i ideološkom jedinstvu svih radnih ljudi, " odsustvu antagonizama i sukoba i sveopštoj društvenoj harmoniji.

Teorijska koncepcija društvene strukture kao "prestable socijalne harmonije, taj horizont linearnog progressa i viđenje socijalizma kao društva u kome nema borbe klasa, rezultirala je stavom o "normalnim, " "neantagonističkim", čak i harmonijskim (ekonomskim) protivrečnostima kao bitnoj odlici socijalističkog društva"¹⁵ Time su sporadične analize konflikata u socijalističkim društvima polazile od činjenice da ne postoji nikakva protivnička klasa, a da je nerazvijeni srednji sloj oduvek imao položaj saveznika radničke klase u ime zajedničkog trajnog interesa i cilja odumiranja svih klasa.

U takvim društvenim uslovima, konflikti se javljaju u svom transformisanom, najčešće izvitoperenom vidu i na polju u kojem ih je teško identifikovati, a time i nemoguće u potpunosti represivno regulisati. Zato su se često klasni, nacionalni ili verski konflikti u realsocijalističkim društvima pojavljivali kao kulturni, umetnički ili filozofski. Nosioци ovih konflikata su pritom svoje zahteve u potpunosti prilagođavali vladajućoj ideologiji i nastojali da u njenim terminima i simbolima izraze vlastite interese. Time su se, kako ističe Z. Vidojević, konkretni interesi često manifestovali kao isključivo idejni zahtevi i kao različita mišljenja o nekom priznatom načelu U takvoj situaciji svaki subjekt se trudio da dokaže opravdanost svog tumačenja tog načela, čime stvarni sukob interesa ostaje prikriven, a do konflikta dolazi oko fiktivnog predmeta¹⁶.

Značajno je i to što se u okvirima "marksističkog" misaonog pristupa u potpunosti ignorisalo istraživanje grupa za pritisak i interesnih grupa. Delatnost ovih grupa je strogo šematski raspravljana u okvirima ideološko-klasnog učenja, a grupe su ocenjivane prema njihovoj sposobnosti za savez sa radničkim pokretom i njegovim organizacijama (partijom i sindikatom) . Stvarno postojeći unutargrupni i međugrupni konflikti interesa u potpunosti su ignorisani ili su tretirani kao disfunkcionalni u odnosu na društveni sistem socijalizma.

¹⁵ Šćerbina, V. F. (1989) *Razrešenje protivurečej socializma*, Ekonomika, Moskva, str. 60

¹⁶ Vidojević, Z. (1993) *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, Beograd, op. cit.

Stoga, teorijska misao nije doticala niti otvarala pitanja ekonomske i uopšte društvene stagnacije tokom 70-ih, i opšteg regresa, pojave nacionalističkih ili separatističkih zahteva u osamdesetim godinama prošlog veka. Ideološko uobličavanje stvarnosti kroz društvenu teoriju polazilo je od paradigme "vodeće uloge radničke klase" i "diktature proleterijata, " pripisujući im teleološka obeležja, i pritom ne osvrćući se na stvarni položaj te klase. Problematika temeljnih protivrečnosti i napetosti u birokratizovanom načinu proizvodnje, neracionalnosti državne svojine i centralizovanog komandnog planiranja, ekstremne socijalne nejednakosti u ekonomskom i političkom smislu onih na vrhu i svih ostalih, periodične provale dramatičnih socijalnih kriza i sukoba¹⁷, njihovih uzroka i posledica, ostajalo je u potpunosti van okvira naučnog istraživanja društva ili se sa druge strane pokušavlo objasniti unutar opšte ideologizovane društvene teorije.

Izvestan pomak u izučavanju društvenih sukoba učinili su poljski sociolozi nakon događaja iz 1980. godine. U proučavanju konflikata oni počinju primenjivati, osim marksističkog, i druge teorijske koncepte, poput Coserove i Darendorfove konfliktne teorije, zatim Turenove teorije društvenih pokreta i klasičnih elitističkih teorija Pareta i Michelsa. Međutim, kako se često ističe, njihova osnovna intencija nije bila usmerena na otkrivanje i objašnjavanje strukturalnih protivrečnosti društva realsocijalizma koja su po sebi generisala akutne unutar-društvene sukobe. Njihova istraživanja išla su uglavnom u pravcu ispitivanja vrednosti i stavova, odnosno psiho-socijalnih stanja pojedinih društvenih slojeva, koja su izazvana nezadovoljstvima i napetostima u raspodeli materijalnih dobara i unutar njih iznalazili interesne suprotnosti kao uzroke konflikata.¹⁸

¹⁷ Mađarska, Poljska, Rumunija, pa i SFRJ.

¹⁸Jedna od široko rasprostranjenih shvatanja o sukobima u poljskom društvu formulisana je u okviru teorije o "relativnoj deprivaciji" kao "krizi raspodele". Osnovna pretpostavka od koje se polazi u ovoj teoriji je da raspodela predstavlja primarni i najtrajniji izvor društvenih sukoba unutar real socijalizma. Međutim, u okvirima ove teorije se ne mogu najpotpunije objasniti društveno nezadovoljstvo, protesti i sukobi u okvirima užih, manje struktuiranih društvenih grupa. Ova izrazito strukturalno determinisana konfliktna situacija nije predstavljala samo specifičnost društvene krize u Poljskoj, već i većine realsocijalističkih društava Janićijević, M. (1996) *Teorije društvenih sukoba i postsocijalistička transformacija istočno-evropskih društava*,

Različite varijante harmonične, neantagonizovane i bezkonfliktne socijalne strukture, koje su bile prisutne u teoriji realsocijalizma, imale su uticaja i na oficijelnu društvenu teoriju u predhodnom Jugoslovenskim društvu. Kao izraz takvog shvatanja socijalne strukture i društvenih protivrečnosti, bila je naučno dosta problematična teorija "radnih ljudi". Polazna pretpostavka ovog teorijskog koncepta je da su svi zaposleni u "društvenom" sektoru radnička klasa, i gde su i najviši funkcioneri (sa svim svojim privilegijama), pripadnici te klase. Klasne razlike, antagonizmi i sukobi su prevaziđeni, dok se "izvesne protivrečnosti", usklađuju kroz "samoupravno interesno organizovanje". Pritom, funkcionerski sloj nije u teoriji definisan kao elitni sloj i posednik celokupne društvene moći i najvećeg dela bogatstva, već kao "društveno-politički radnici", koji su u funkciji ostvarivanja istorijskog zadatka: "samoupravnog oslobođenja rada" i "podruštvljavanja politike". Pojam "udruženi rad" i "samoupravno interesno organizovanje", teorijski uobličeno je u potpunosti izražavao ideološku harmonizaciju društva i obesmišljavanje stvarnih protivrečnosti, kriza, napetosti i sukoba. U poslednjoj deceniji 20. veka, trend nasilne harmonizacije društva u teorijskoj misli je nastavljen: od samoupravnog usklađivanja i udruživanja, ka opštenacionalnoj, pa čak i verskoj homogenizaciji.

U Jugoslovenskoj teoriji su se 70-ih, godina javljala i drugačija mišljenja, mada više kao izuzetci nego pravilo. Tako je E. Kardelj je priznavao konflikte na osnovu socijalno-imovinskih razlika, koje su proizilazile iz načela raspodele prema radu, mada je osnovni uzrok sukoba video u protivrečnosti između socijalističkog samoupravljanja i antisamoupravljajčkih snaga. Značajni radovi nastajali su i u okviru disidentske inteligencije¹⁹, a pre svega intelektualnog kruga Korčulanske škole okupljenog oko časopisa "Praxis".

Iako je postojala opsežna antologija svetske naučne konfliktologije, neočekivanost raspada sistema realsocijalizma, koji je praćen, ili tačnije posredovan zaoštavanjem, porastom i

Zbornik, Društveni konflikti u zemljama tranzicije, IDN i RAN. Beograd.

¹⁹ Đilas, M. je u radu *Nova klasa*, smatrao da su uzroci konflikata u socijalizmu pre svega u privilegovanim činovničkim slojevima koji proizvode nejednakosti i despotizam. Takođe značajni radovi toga vremena po pitanju birokratsko-tehnokratskih struktura i njihove uloge u socijalnim odnosima i moći (vlasti) čine značajne osnove za utvrđivanje uzroka sukoba u socijalističkom društvu.

eskalacijom svih vrsta društvenih sukoba²⁰, a u najkonfliktnijim od njih (doskorašnje sovjetsko i jugoslovensko društvo) i njihovom totalizacijom, brutalizacijom i varvarizacijom, teorijska misao dočekala je nespregna. Otpočinjanjem procesa "tranzicije" u zemljama državnog socijalizma, došlo se do saznanja da istraživanja društvenih konflikata nisu moguća na osnovama ideologizovane teorije "društvene strukture", odnosno da je nužno kritički preispitati i napustiti istraživanja usmerena na "klasnu homogenizaciju". Umesto toga istraživanja društvene strukture i konflikata unutar nje, moraju poći od teorijskog pristupa koji u punoj meri uvažava sve elemente koji proizvode nejednakosti: moć (vlast), svojina, bogatstvo i prestiž. Međutim, stanovište o neophodnosti temeljnog "teorijskog zaokreta", imalo je u praksi veoma malo rezultata, posebno po pitanju empirijskih istraživanja.

Istraživače društvenih promena u bivšim društvima realsocijalizma sve više privlače priroda i uzroci sukoba koji se u raznim oblicima javljaju na svim područjima društvenog života. Ali, među njima, kao da nema dovoljno spremnosti da izlože ili obrazlože preliminarne ocene karaktera transformacijskih procesa, kao i njihovog nesumnjivog uticaja na manifestovanje nagomilanih "starih" i artikulaciju i provalu "novih" sukoba na svim društvenim poljima. Takođe je prisutna nespregnost da se naznače mogući pravci razvoja konflikata u novonastajućoj društvenoj strukturi, kao i načina njihovog regulisanja i razrešavanja u bližoj budućnosti.

Jedan od razloga ove uzdržanosti teoretičara svakako treba tražiti u složenosti, sveobuhvatnosti i dubini procesa i strukturalnih društvenih promena u ovim zemljama. Ova društva, osim manje ili više radikalnih ideološko-političkih promena prati: izmena vlasničkih struktura, radikalni antiegalitarizam, često ekstremni socijalni, nacionalni i verski antagonizam, normativna i institucionalna dezintegracija, nefunkcionisanje dotadašnjih ideoloških amortizera i neizgrađenost novih, kao i neefikasnost metateorija beskonfliktnosti, permanentna osećanja animoziteta, bezperspektivnosti i anomalije. Time, preovladava opšta

²⁰ Szajkowski, B. (1998) smatra da je u periodu 1990/1993 godine postojalo 70 etničkih i teritorijalnih sukoba u centralnoj i istočnoj Evropi i 204 u bivšem SSSR-u. *Encyclopedia of conflict, Disputes and Flashpoints in Eastern Europe*. United Kingdom.

konstatacija, da je potrebna veća istorijska distanca da bi se moglo pouzdanije proceniti kuda idu postsocijalistička istočnoevropska društva.

Ovakvo stanje teorijske misli, po mišljenju mnogih uglednih sociologa²¹, prevashodno iziskuje napuštanje postojećih obrazaca u proučavanju promena i sukoba, i iznalaženje novih teorijskih i metodoloških paradigmi. Takva koncepcija bi morala, svakako, pored pozitivnih dimenzija opšte društvenih sukoba, da predvidi i njihove krajnje negativne efekte. To bi svakako omogućilo i/ili doprinelo i svestranijem sagledavanju, analizi, razotkrivanju i razumevanju: *prvo*, unutrašnjih sukoba u zemljama transformacije (političkih, nacionalnih, verskih, klasnih, ratnih, kao i sukoba unutar i između pseudoelita-državopartijskih, sindikalnih, klanovskih, porodičnih, mafijaških i drugih- i njihovih oligarhija, kao i rasta iracionalnih motiva, sadržaja i ishoda tih sukoba.) ; *drugo*, konkretnih mehanizama (posrednih i neposrednih) kojima se uvećava konfliktnost u ovim zemljama, a koja je poželjna sa stanovišta reprodukcije i održavanja postojećeg sistema dominacije i moći uticajnih ekonomskih i političkih sila u svetu; *treće*, napetosti i sukoba između zemalja centralne i jugoistočne Evrope, posebno bivših federacija i njihovog rastakanja usled nacionalnih i ne samo nacionalnih antagonizama; *četvrto*, međudejstva eksternih i unutrašnjih činilaca i procese formiranja lažne, manipulativne svesti, koja izoštrava i umnožava kvazi-verske i nacionalne sukobe u ovim prostorima; *peto*, odnosa između izrazitih društvenih polarizacija, onih ekonomskih pre svega, i modernizacije, kao veoma značajnog faktora i uzroka unutar društvenih konflikata i *šesto*, izbegavanju sile i nasilja kao instrumenata u regulisanju konflikata i razvoju demokratskih i institucionalnih mehanizama za njihovo usmeravanje, regulisanje i okončavanje.

Konfliktni potencijal transformacijskih procesa

Nametnuti i silom posredovani model društvenog uređenja²², realsocijalizam, je u istočnoj Evropi i SSSR u poslednjoj deceniji

²¹ Ovakve stavove zastupaju ugledni sociolozi, a pre svih Vidojević, Z. u svojim studijama *Društveni sukobi*, Beograd, 1993; *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Beograd, 1997, kao i M. Janićijević, V. Vasović, B. Babić, i mnogi drugi.

²² Realsocijalizam u jugoistočnoj Evropi, kao i podela na Istočnu i Zapadnu Evropu, nastao je kao posledica sporazuma "velikih sila" nakon Drugog svetskog rata, mnogo više nego kao posledica klasne

20 veka, usled niza svojih unutrašnjih protivrečnosti (ali ne samo unutrašnjih), kriza i konflikata, doživeo slom i nestanak sa istorijske scene. Veliki broj autora smatra tu promenu, kao i započete procese "tranzicije", jednom od najznačajnijih prekretnica u poratnoj istoriji ovih zemalja, obzirom na ukupne makro društvene (političke, ekonomske, socijalne, vrednosne i moralne) posledice, procese i tendencije koje su njima podstaknute, dok su neki skloni tvrdnji da su na delu i "revolucionarne promene", iako se ovi procesi ne uklapaju ni u jednu definiciju revolucije bilo klasičnu ili savremenu. Pritom, kako je to minulo vreme potvrdilo i same revolucionarne promene nikada ne bivaju tako revolucionarne kao što ih tumači njihova "retorika", posebno zato što moć ideološke retorike uglavnom slabi u sudaru željenog sa grubom tranzitornom stvarnošću.

Nasilno nametnuta utopija socijalizma i dogmatskog marksizma, u jugoistočnoj Evropi, zamenjena je krajem 20 veka, drugom krajnošću, utopijom "slobodnog i nekontrolisanog tržišta", kao pretpostavkom za vrlo brz, gotovo trenutni ulazak u krug bogatih postindustrijskih država i potrošačkog društva. Međutim, liberalna demokratija²³ i tranzicija²⁴ kao neophodan proces prelaska realsocijalističkih u savremeno građansko (civilno) društvo, odnosno na "glavni put istorijskog razvoja" iskazala se kao veoma složen, protivrečan i višeznačan proces. Pritom i sam pojam tranzicije, kao jedan od najčešće (nekritički) korišćenih u društvenim naukama, stekao je konvencionalano

borbe ili komunističke ideologije kako je to interpretirano u zvaničnoj ideologizovanoj teoriji. O tome više videti u Berend, I. (2001) *Centralna i istočna Evropa*, CID, Podgorica,

²³ U svom delu *Kraj istorije*, (1997) CID, Podgorica, Fukujama, F. ističe "liberalna demokratija može da bude funkcionalna za društvo koje je dostiglo visok stepen društvene jednakosti i konsenzusa. Ali za društva koja su jako polarizovana kada su u pitanju socijalna klasa, nacionalnost ili religija, demokratija može da bude formula za pat poziciju i stagnaciju. Fukujama kaže da analogna situacija postoji u Rusiji i drugim zemljama bivšeg SSSR. str. 140.

²⁴ U teoriji se termin "tranzicija" pojavio kao eksplikativan pojam za razumevanje procesa ukidanja fašističkih režima u Španiji i Portugaliji i izgrađivanje parlamentarne demokratije. Pod tim pojmom se često nekritički pokušavaju objasniti promene u bivšim realsocijalističkim zemljama i to najčešće kao jednostavan i jednosmeran prelaz iz jednopartiskog totalitarnog sistema boljševičkog tipa na parlamentarni, iz "komandne" ekonomije u kapitalističku i iz "marksističke" na liberalnu ideologiju. Videti: Linc, H. Steparin, A. (1998) *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Beograd, str. 113-142

značenje i ušao je u teorijski diskurs kada je reč o zbivanjima u zemljama nastalim na razvalinama realsocijalizma. Ali, usled ideološke prenapregnutosti i neomeđenosti ovog pojma postoji opasnost da on "izgubi svoj teorijski identitet i da se pretvori u termin-šifru za prepoznavanje nove, liberalističke ideološke vere"²⁵, ili sa druge strane, opasnost da se počinje tumačiti sa stanovišta "samorazumljivosti"²⁶. Stoga da bi imao iole upotrebnu vrednost sam pojam tranzicije mora biti otvoren za višeznačnost i višesmernost procesa preobražaja u različitim socijalnim miljeima postsocijalističkih društava bremenitih unutrašnjim napetostima, protivrečnostima i pluralitetom sadržaja.

Tranzitorne promene u bivšim realsocijalističkim zemljama vode ova društva kroz mukotrpnu reprizu istorijskog razvoja tržišne privrede, privatnog vlasništva i parlamentarne demokratije koji je Zapad, vrlo mučno počev od prvobitne akumulacije kapitala, prošao u predhodnih dva veka. Protagonisti tranzicije na Istoku, (koji religiju besklasnog socijalističkog društva zamenjuju novom religijom-tranzicijom), postupaju kao da su na početku istorije. "Ne uzimaju u račun proverena iskustva u razvoju kapitalizma ni u Zapadnoj Evropi ni na Dalekom istoku koja su, čini se, najpoučnija za društva Istoka. U nastojanju da što pre i što dalje pobegnu od "realnog socijalizma", ova društva opredelila su se za model "naučnog kapitalizma", koji je u očitom raskoraku s "realnim kapitalizmom"²⁷. Tako da put koji su prihvatile zemlje istočne Evrope da bi preskočile "istorijsko kašnjenje" više naliči na "regionalno rasulo i ekonomski liberalizam iz 1920-ih godina, nego sa iskustva sa privrednim čudima iz 1950-ih godina u Zapadnoj Evropi."²⁸

²⁵ Vidojević, Z. *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Beograd, str. 12

²⁶ "Pojam tranzicije se uzima često kao da je njegovo značenje samorazumljivo: ono podrazumeva istorijski specifičan prelaz jednog tipa društva u drugi socijalizma u kapitalizam (ustvari, to značenje se sužava na preobražaj centralno-istočno-evropskih društava, uz dodatak poslednjih godina posebno aktivne Kine" Lazić, M. (1995) *Pristup kritičkoj analizi pojma tranzicije* Luča, br. 1-2, str. 42

²⁷ Babić, B. (1998) *Zemlje Istoka*, Ekonomist, 3-4. Beograd, str. 149

²⁸ Kregel and Marzner, (1992) *Agenda for the reconstruction of Central and Eastern Europe*, Challenge September-October. str. 37.

Ponuđeni modeli reformi, ²⁹ pre svega od strane "eksperata" iz SAD, imali su po ukupnu strukturu većine realsocijalističkih društava razarajući efekat. Izostajanje stručne, finansijske i tehnološke pomoći, pretvorilo je očekivano blagostanje u nesavladive ekonomske teškoće, inflaciju, nezaposlenost, i rast siromaštva pa i bede, različitih podela na verskoj, nacionalnoj, ideološkoj i svakoj drugoj osnovi. Pad društvenog proizvoda³⁰, neadekvatna privatizacija, ružiranje proizvodne baze, socijalne polarizacije do kojih je dolazilo i pored ostalog i nekontrolisanom pljačkom svekolikog društvenog bogatstva, kriminalizacija društva i niz sistemskih anomalija biva opšte obeležje ovih društava.

To je proizvelo razgrađivanje socijalističke, mnogo brže nego izgrađivanje kapitalističke države. U nastalom vakumu reformatori na Istoku su izgubili kontrolu nad procesom privrednih reformi, što je rezultiralo zapadanjem u "tranzicionu depresiju". Paradoksalno je ne samo nerazumevanje ciljeva privrednih reformi, (koji nisu tržišna privreda "laissez-faire", već pre svega poboljšanje životnog standarda i stvaranje uslova za ravnomerni i demokratski razvoj) već i nerazumevanje osnovnih procesa institucionalnih reformi. Kako ističe ugledni američki teoretičar, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, J. Stiglitz, "u modelima privredne reforme zasnovanim na konvencionalnoj neoklasičnoj ekonomiji se potcenjuje značaj institucionalne i zakonodavne infrastrukture za ostvarivanje efikasne tržišne privrede...Ako "reformatori" jednostavno unište stare norme i ograničenja kako bi "očistili teren", ne ostavljajući prostora za dugotrajni proces uspostavljanja novih normi, može se dogoditi da nove, zakonom propisane institucije, jednostavno ne zažive. Tada će reforme biti diskreditovane, a "reformatori" okriviti žrtve što nisu dobro sprovele njihove loše koncipirane zamisli"³¹

²⁹ O "idealnim" modelima tranzicije vidi: Lipton, D. and Sachs, J. *Creating a Market Economy in Eastern Europe: the Case of Poland*, *Brookings Paper on Economic Activity*, No 1/90. pp. 98-102

³⁰ Od 28 zemalja u tranziciji nijedna do 1999 godine nije dostigla nivo društvenog proizvoda iz 1989. Naprotiv svuda se beleži pad od 20-70%. Stope nezaposlenosti su od 14-39% (Slovenija, 13, 9% u sastavu SFRJ 0%) . Takođe sve beleže platni deficit od 2-5, 5 milijardi \$ (posebno Slovenija, Hrvatska, Mađarska, Bugarska po 2, 5 mil. \$) Hrvatska je do 1999 god. ugasila 700. 000. radnih mesta. Prema: B. Todorović, (1999) *Terorizam i novi svetski poredak* Beograd, str. 177.

³¹ Stiglitz, J. "Whither reform? Ten Years of the Transition, Annual Bank Conference on Development Economics, World bank,

Paradoksalno je i to što se neoliberalna strategija u transformaciji privrede i društva u istočnoevropskim državama uzima kao nova dogma, i to upravo kada ekonomska teorija počinje sumnjati u svemoćnu ulogu "nevidljive ruke", a razvijene kapitalističke zemlje, da bi sprečile prerastanje recesije u depresiju, vraćaju državu u privredu kao ključnu determinantu. Stoga centralno pitanje koje se time nameće i zahteva davanje raumljivih, nedemogoško-populističkih (koji inače preovladavaju u društvenoj teoriji postsocijalizma) odgovora je: zašto su nosioci tranzicije na Istoku prihvatili, još početkom 90-ih, na zapadu postepeno prevaziđen, neo-liberalni, individualistički, anglo-saksonski model i strategiju transformacije, umesto Zapadno Evropskog modela i strategije tzv. "socijalno-tržišnog kapitalizma" (social-market wirtschafft) , ili Japanskog tzv. "vođenog tržišta" (governed market) koji ne proizvode drastične socijalne posledice, nejednakosti i nestabilnosti.

Opšte obeležje gotovo svih post-realsocijalističkih zemalja je i institucionalna dezintegracija koja je generisana, pre svega, ideološkom krizom i gubitkom ideološkog legitimiteta, a potom i potpunom ideološkom dezintegracijom. Nekadašnji socijalističko-komunistički unitarizam (koji je u izvesnoj meri bio i univerzalizam) , zamenjen je ideološkim partikularizmom koji je ne retko imao i ima oblika ideološkog kentaura i koji je još jako daleko od opštih principa demokratije i parlamentarizma. Ideološki partikularizam doveo je do svojevrsnog paradoksa: kristalisanja specifične vrste političkog vođstva koji je u stanju da menja ideološke smernice bez gotovo ikakvih supstantivnih ograničenja i moralnih obzira, a da istovremeno zadrži svoju (ruko) vodeću ulogu. Ovaj paradoks proizveo je restrukturiranje građanske i uopšte socijalne lojalnosti " od lojalnosti prema unitarnim ideološkim principima socijalizma, ka lojalnosti političko-nacionalnom vođstvu bez obzira na promene njihovih ideološko-političkih vrednosti"³². Pritom, u nedostatak građanskih vrednosti, koje se sistematski marginalizuju od strane političke oligarhije, pretila opasnost od statičke i bezrezervne lojalnosti političkoj eliti, lojalnosti koja se vrlo lako transformiše u bezuslovnu, katkad i bezumnu, i koja formira plodno tle za pojavu novih autoritarnosti najrazličitijih oblika.

Washington, April 28, 1999. Internet site: <http://www.worldbank.org/research/absd/washington-11/dailies.html>. pp. 4 and 10.

³² uporedi, A. Fatić, (1997) *Kriminal i društvena kontrola u istočnoj Evropi* IMPP, Beograd, str. 108.

Takve okolnosti, kako ističu pojedini autori, omogućavaju da se preraspodela svojine, kao suština tranzicije, vrši isključivo u korist elitne manjine, pri čemu dolazi do pojave najrazličitijih društvenih devijacija, i organizovanog kriminala³³ kao jednog od najopasnijih vidova društvenog samougrožavanja. On je po definiciji nužno u težnji za prožimanjem sa državnim institucijama, odnosno njegovo postojanje ali i opstajanje je uslovljeno organskom vezom sa nosiocima vlast, nezavisno od toga koji su režimi u pitanju ili partije na vlasti. Predstavници organizovanog kriminala često se inkorporiraju u samu strukturu vlasti te na taj način utiču na donošenje ne samo bitnih privrednih odluka već i donošenje zakona. Primarna, mada ne i jedina delatnost organizovanog kriminala, je privredna delatnost putem koje se ostvaruju vanredne mogućnosti za nelegalne radnje neograničenog obima. U prilog tome govore podatci da je recimo, 40. 000 ruskih preduzeća pod kontrolom kriminalaca, što predstavlja 60% ruske privrede. Svaki treći mafijaš je istovremeno i rukovodilac firme, a 70-80% firmi i komercijalnih banaka plaća reket. Preko milion vladinih zvaničnika je korumpirano i prima mito dok ga 75% poslovnih ljudi daje. ³⁴ Stoga "mafija" u većini postsocijalističkih društava ne predstavlja samo obeležje ili epitet, ona je procesima tranzicije postala njihov strukturalni, supstancijalni elemenat.

Socijalna restratifikacija, odnosno ekstremna socijalna polarizacija u svim segmentima bogatstva i moći dovela je do hipokrizije celokupnog sistema "bezbednosti". Dodatni problem predstavlja otupljivanje oštrice društvene reakcije ali i

³³ videti: Osipov, G. V. (1996) *Struktura vlasti i opozicije u zemljama transformacije* Zbornik: Socijalni konflikti u zemljama tranzicije IDN i RAN, Beograd; Bošković, M. (2001) *Aktuelni problemi suzbijanja korupcije*, Policijska akademija, Beograd.

³⁴ Glinkina, S. V. u studiji *Unofficial ways of expanding the private sector in Russia* Institute for World Economics, Hungarian Academy of sciences 1997. Još navodi "Raspadom SSSR-a, formirano je 5700 organizovanih kriminalnih bandi sa preko 100. 000 naoružanih otpadnika. Pritom, više od 50% ogromnih prihoda mafije (procene su da su profiti mafije u Rusiji i istočno Evropskim postsocijalističkim zemljama više od 1000 milijardi dolara godišnje) odlazi za "kupovinu" državnih funkcionera, poslanika i ministara. Cena za firme za uspostavljanje "specijalnih odnosa" sa vladinim zvaničnicima iznosi 30-50% profita. Korupcija vlasti postaje obeležje realnog stanja stvari. Takođe je u toku "odlivanje" državnog novca u privatne džepove, kroz osnivanje mešovitenih kompanija sa privatnim i državnim kapitalom, pri čemu se državni kapital usmerava u fiktivne poslove sa drugim ad hoc privatnim preduzećima".

institucija socijalne kontrole, jer upravo njeni nosioci posredno bivaju jedna od karika različitih polulegalnih ili kriminalnih aktivnosti. "Ako hoće da opstane, organizovani kriminalitet mora da neutrališe pretnje koje dolaze od javne prisile, a to se vrši korumpiranjem istaknutih javnih službenika, uključujući policijske službenike, njihove nadzornike, javne tužioce i sudije, novinare, izdavače i političare na svim nivoima"³⁵ Shodno tome, u društvenom tkivu profilira se i kriminalni, mafijaški identitet. Kao osnovni eksponenti formiranja takvog identiteta, njeni nosioci i osnovni subjekti javljaju se: "nova buržoazija", naglo obogaćeni delovi stare i novoformirane "nomenklature", a često i nosioci najviših funkcija u državnom aparatu prisile i socijalne kontrole. U traganju za novim identitetom društvenog razvoja i modernizacije, ove zemlje su se našle dezorjentisane u odnosu na Evropu Mاستrihta, i nadasve pred nedefinisanim i nepredvidivim ishodima budućih događanja.

ZAKLJUČAK

Raspad real-socijalizma, neuspeh liberalno-ekonomskih reformi, porast socijalnih nezadovoljstava i napetosti, nacionalnih i socijalnih zategnutosti, međunacionalnih i verskih konflikata, jačanje centrifugalnih tendencija, nacionalnih i međunacionalnih separatizama i krvavih ratova na prostorima Balkana, posledica je brojnih unutrašnjih, ali i od strane zapadnih "demokratija" planiranih i sprovedenih činilaca. Mehanizmi koje koriste su složeni, posredni i veoma moćni, imajući u vidu da se sprovode od strane visoko razvijenih zemalja čiji je primarni cilj i nastojanje obezbeđivanje sopstvenih strateških interesa bez obzira na posledice koje izazivaju po celokupnu strukturu društava. Pritom, neophodno je naglasiti, da osnovna nastojanja ekonomsko i vojno moćnih zemalja nisu društveni sukobi u pomenutim prostorima, već stanja "kontrolisanog mira", kako bi se kroz različite oblike eksploatacije obezbedili uslovi za nesmetanu ekspanziju sopstvenih kapitala.

Spoljnji činoci sukoba-ekonomskopolitički, vojni, verski -(koji su značajno ako ne i presudno uticali i utiču na izazivanje unutrašnjih kriza, socijalnih napetosti a ponegde i sukoba različitih tipova i inteziteta) sprovode se kroz različite mehanizme i politike najmoćnijih zemalja Zapada Oni su najčešće posredni, izukrštni i različito usmereni. Njihovo

³⁵ Bošković, M. pom. rad. str. 51.

sprovedenje proizvodi dalju segmentaciju tranzicionih prostora sa ciljem postizanja strateške kontrole i ekonomskih interesa. U pojedinim slučajevima kada nije moguće ostvariti interese i ciljeve "mirnim putem", moćne zemlje Zapada, mimo svih okvira međunarodnog prava i uz pseudo-legitimitet dat od strane UN, izazivaju u ciljanom prostoru socijalne napetosti i razarajuće unutrašnje konflikte, stvarajući na taj način mogućnost za grubo mešanje i vojno zaposjedanje teritorije a u cilju "uspostavljanja mira, sprečavanja humanitarnih katastrofa" i tome slično.

Posredstvom ogromne finansijske, tehnološke i tržišne moći multinacionalnih i transnacionalnih kompanija, zemlje Zapada, ovladavaju privrednim prostorima "tranzicionih" područja dovodeći ih do ekstremne ino-zaduženosti i tehničko-tehnološke zavisnosti. Primenjujući rafinirana sredstva, posredstvom mas-medija javnom mnjenju nameće se novi, "liberalni" sistem vrednosti, način života i modeli potrošnje³⁶. Sa druge strane, žrtvujući sopstveni tehnološki razvoj većina zemalja tranzicije je uvozom prevaziđene parcijalne tehnologije dovela sebe u zavistan položaj prema zapadnom finansijskom kapitalu jer su za njenu nabavku koristile krajnje nepovoljne kredite. Nalazeći se tako u zatvorenom krugu između opšteg pada proizvodnje, enormnog povećanja nezaposlenosti³⁷ i ekstremnog povećanja ino-zaduženosti, nemogućnosti otplate čak i kamata, gotovo totalne tehnološke zavisnosti većina ovih zemalja se suočava sa opštom društvenom i ekonomskom regresijom. Stoga postaje jasno zbog čega su sva bivša realsocijalistička društva aktuelno i potencijalno visoko konfliktna.

Ovim se dolazi do svojevrsnog paradoksa u poslednjoj deceniji dvadesetog veka: snažnih i složenih integrativnih procesa u prostorima Zapadne Evrope i sa druge strane rastakanja po nacionalnim osnovama doskoraših federacija, razvoja autoratitarne svesti i kulture, svađalačkog nacionalizma, verske netolerancije i najrazličitijih sukoba.

³⁶ "mondijalizacija, tokom proteklih 20 ili 30 godina, bila je i ostala, pre svega, posledica američke vojne i političke moći, kao i tamošnjih društveno-ekonomskih i kulturnih promena, potom proširenih u različitom obimu i obliku, u zavisnosti od zemlje (uključujući tu i Kinu) na čitav svet. Takva mondijalizacija se uglavnom sastoji u kulturnoj, ideološkoj, tehnološkoj, vojnoj i ekonomskoj amerikanizaciji savremenog planetarnog društva" Rikardo Petrela, *Le Monde diplomatique*, 08. 2001. str. 7.

³⁷O nezaposlenosti siromaštvu i socijalnoj (ne) sigurnosti vidi: Vuković, D. (1998) *Sistemi socijalne sigurnosti*, FPN, Beograd

Ne treba ni spominjati da izložen okvir za analizu i sagledavanje sukoba u zemljama centralne i jugoistočne Evrope ni približno nije dorečen i potpun. Kao osnovni problem ovih društava pojavljuje se pitanje: kako se menjati a da se izbegnu teške socijalne posledice "novog" kapitalizma i prvobitne akumulacije, često destruktivnih društveni sukoba koji ga slede na svim nivooma socijalne strukture i svekoliki civilizacijski regres koji ide i ispod nivoa samog sistema realsocijalizma.

Abstract

Unexpectedness and the speed of changes that took place in the areas of southeastern and central Europe, after pulling down of the Berlin Wall, theoretical thought was not ready to welcome. Transforming processes have started to develop elementary and most often based on the concepts of radical (exceeded already in the XIX century) liberal capitalism. Economic regression, political system which still failed to get its final shapes, radical social stratification, and after all pauperisation, and also bearing in mind the misery of life of the greater part of the population, made naked the conflict structure of the society. Ideological, and after that institutional desintegration of real socialistic societies had made the latent social conflicts out of all institutional and regulative frames, and also appearance of "new" conflicts in all fields of social structure. Therewith, the upsetting issue about postsocialist societies is often turning of social conflicts into armed ones, and sometimes into bloody wars of high intensity and the destructiveness (ZND, SFRY, SRY and Macedonia as paradigm).

Literatura:

1. Avramović Z. "Drugo lice demokratije" Beograd, 1998.
2. Adrenkova N. "Trends in the Changers of the System od Values in Soviet Society" London, 1994.
3. Aron R. "Demokratija i totalitarizam" Sremski Karlovci, Novi Sad, 1997.
4. Bofa Đ. "Poslednja iluzija", Niš, 1999.
5. Babić B. "Prelaz u tranziciju", Beograd, 1996.
6. Dahrendorf R. "Class and Conflict in Industrial Society" London, 1959. "Čudan kraj socijalizma" Beograd, 1989. "Homo sociologikus" Niš, 1989.
7. Fatić A. "Kriminal i društvena kontrola u Istočnoj Evropi" Beograd, 1997.
8. Fridman R. "Sloboda izbora", Novi sad, 1996.
9. Fukujama F. "Kraj istorije i poslednji čovek", Podgorica, 1997

10. Gosta E. A. "Welfare States in Transition", New York, 1997.
11. Linc H. "Demokratska tranzicija i konsolidacija", Beograd, 1998.
12. Marković M. "Kritička teorija društva" "Kritička društvena nauka", Beograd, 1994
13. Popper K. "Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji", Beograd, 1993.
14. Pašić N. "Istorijski fiasco", Beograd, 1996.
15. Ramone I. "Geopolitika haosa" Beograd, 1998.
16. Simić D. "Poredak sveta" Beograd, 1999.
17. Simeunović D. "Političko nasilje", Beograd, 1998.
18. Stojanović I. "Država i tržišne reforme", Beograd, 2000.
19. Vidojević Z. "Društveni sukobi od klasnih do ratnih", Beograd, 1993. "Tranzicija, Restauracija i Neototalitarizam", Beograd, 1997.
20. Woodward S. "Balkan Tragedy", Washington, 1995.
21. "Društveni konflikti u zemljama tranzicije" Institut društvenih nauka Beograd i Ruska akademija nauka, 1997.
22. *Ekonomist*, Beograd, 1998/2002.
23. *Le Monde diplomatique*, 2001/2002. Beograd.